DOI:10.17951/k.2017.24.2.107

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA
VOL. XXIV, 2 SECTIO K 2017

Uniwersytet Jagielloński

MAŁGORZATA ABASSY

Irańska ropa naftowa. Znaczenie strategiczne i symboliczne

Iranian Oil. Its Strategic Significance and Symbolic Meaning

ABSTRAKT

Analiza strategicznego znaczenia ropy naftowej jako jednego z podstawowych surowców irańskiej gospodarki i czynnika regulującego w dużym stopniu stosunki międzynarodowe musi zostać dopełniona o dogłębną analizę ropy naftowej jako symbolu niezależności Iranu i jego walki o niezawisłość i ochronę dobra narodowego. Jeśli ujmiemy Islamską Republikę Iranu jako zbiór trzech wzajemnie powiązanych ze sobą i współzależnych systemów: politycznego, społecznego i ekonomicznego, z których każdy pełni określone funkcje, to sfera symboliczna okaże się być najbardziej aktywna właśnie w obszarze kontaktów i więzi społecznych. System polityczny oddziałuje na społeczeństwo za pomocą symboli, które mogą zostać odkodowane nieświadomie, lecz zgodnie z założeniami decydentów politycznych. W tym wypadku ropa naftowa stanie się nie surowcem energetycznym, który można sprzedać lub kupić, lecz symbolem walki o niezawisłość Iranu.

Słowa kluczowe: Iran, ropa naftowa, sankcje, kultura, protest

WSTĘP

Historia wydobycia ropy w Iranie i koncesji na jej sprzedaż nierozerwalnie splotła się z protestami Irańczyków przeciwko temu, co postrzegali jako wyzysk ze strony światowych potęg kolonialnych. We współczesnych badaniach czynnik ekonomiczny i polityczny doczekał się wnikliwej analizy, podczas gdy aspekt kulturowy – w przypadku irańskiej ropy naftowej przejawiający się często jako resentyment i poczucie bycia ofiarą – został zmarginalizowany. Celem poniższych rozważań jest zwrócenie uwagi badaczy na fakt nierozdzielności aspektów ekonomicznych, politycznych i kulturowych w badaniach nad potencjałem rozwoju społeczeństw i prognozowaniem kierunków ewolucji wskutek nagłych wydarzeń o charakterze rewolucyjnym.

W roku 1909 założono Angielsko-Perską Kompanię Naftową (Anglo-Persian Oil Company – APOC), na której użytek w Abadanie powstały ogromne zbiorniki ropy naftowej, a także pierwsza w ówczesnej Persji rafineria. Zbudowany w 1912 roku rurociąg, który doprowadzał tam ropę, posłużył Wielkiej Brytanii w czasie I wojny światowej za pretekst do wprowadzenia uzbrojonych oddziałów pod dowództwem Percy'ego Sykesa, których zadaniem była ochrona wspomnianego rurociągu przed sabotażem. Irańska ropa naftowa była wówczas głównym paliwem dla brytyjskich okrętów wojennych. Po wojnie APOC miała już rozbudowaną infrastrukturę na południu Persji: dysponowała własną flotą tankowców, drogami dojazdowymi, linią kolejową, a także osiedlami dla robotników, co stanowiło zjawisko wyjątkowe na tle przemysłowego rozwoju Iranu.

Mimo że wydobycie irańskiej ropy wzrastało z roku na rok i pod koniec lat 30. XX wieku Iran był czwartym na świecie, po ZSRR, Wenezueli i USA, producentem ropy naftowej, aż do momentu renegocjacji umowy z APOC w 1933 roku surowiec ten jako towar eksportowy nie miał dużego znaczenia dla gospodarki Iranu. Winą za taki stan rzeczy należy obarczyć szacha Mohammada Alego, który w 1909 roku zawarł z Kompanią układ koncesyjny, na mocy którego udział rządu irańskiego w zyskach z ropy naftowej wyniósł 16% po odliczeniu kosztów wydobycia, przetworzenia itp., zaś jej eksport nie podlegał opłatom celnym i był poza kontrolą rządu.

Na początku lat 50. XX wieku elita intelektualna i polityczna Iranu postanowiła podjąć wyzwanie zatroszczenia się o losy ojczyzny i swojego narodu. Działała zgodnie z etosem inteligencji budowanym od przełomu XIX i XX wieku na podstawie wzorców zachodnich i rosyjskich, wzbogaconych o pierwiastek szyickiego islamu [Abassy 2010: 27–28].

W przededniu kolejnego wybuchu walki Irańczyków o niezależność na politycznej scenie Iranu o dominację walczyło kilka ugrupowań: proradziecka partia Tudeh, Front Narodowy oraz zwolennicy szacha, zainteresowani utrzymaniem i umocnieniem swojej pozycji oraz obroną partykularnych interesów. Omawiając zmagania tych ugrupowań, warto mieć na uwadze fakt, że ani partia Tudeh, ani Front Narodowy nie miały cech partii politycznych, charakterystycznych dla europejskich systemów partyjnych. Podobnie jak w czasie Rewolucji Konstytucyjnej w sojusze wchodziły osoby zjednoczone wspólnymi hasłami stawienia oporu wobec wyzysku i zadbania o dobro społeczne. Emocją łączącą konserwatywnego duchownego ajatollaha Kaszaniego, świeckiego i prawicowo zorientowanego Dariusza Foruhara, umiarkowanego w poglądach Alahara Saleha oraz posiadającego lewicowe poglądy Baqaijego był resentyment skierowany przeciwko Brytyjczykom. Irańczycy zjednoczyli się wokół symbolu obrony interesów narodowych – Mohammada Mosaddeqa. Elementem konstytuującym ruch była, podobnie jak w poprzednich okresach, idea negacji obcych wpływów w Iranie, które tym razem wyrażały się w zagarnięciu przez obcych dobra narodowego – ropy naftowej.

Irańska ropa naftowa jako przedmiot sankcji i embarga wielokrotnie stawała się narzędziem regulowania stosunków międzynarodowych [Лаптев 2012: 19–26].

W roku 1951 rząd Wielkiej Brytanii oraz Angielsko-Irańskie Towarzystwo Naftowe (Anglo-Iranian Oil Company – AIOC) ogłosiły bojkot na irańską ropę jako protest wobec nacjonalizacji tego surowca przez rząd Mohammada Mosaddeqa. Ponadto nałożyły ograniczenia na transakcje walutowe i zakazały eksportowania do Iranu ważnych dla tego kraju produktów, takich jak cukier, stal, metale kolorowe [Elwell--Sutton 1955: 374]. W atmosferze patriotyzmu i resentymentu Irańczycy odczytali działania Wielkiej Brytanii jako kontynuację jej kolonialnej polityki z XIX i początków XX wieku. Jednoczyli się, podobnie jak za czasów Rewolucji Konstytucyjnej, wokół haseł o proweniencji religijnej: *zolm* (przemoc, wyzysk, krzywda) – *adalat* (sprawiedliwość, porządek, harmonia). Premier Mosaddeq oraz popierający go wówczas ajatollah Hasan Kaszani urośli do rangi symbolu narodu walczącego z ciemiężcą. Nacisk ekonomiczny i polityczny ze strony państw zachodnich nie przyniósł oczekiwanych rezultatów, dlatego rozwiązały one problem przy użyciu siły – drogą przewrotu wojskowego [Мамедова 2012: 7].

Wczasach współczesnych przyczyną nałożenia sankcji stała się realizacja irańskiego programu atomowego. Począwszy od roku 2006, po przyjęciu przez Radę Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych czterech rezolucji, sankcje zaczęły wywierać znaczący wpływ nie tylko na gospodarkę IRI, lecz także na jej politykę wewnętrzną i zewnętrzną [Мамедова 2012: 7–9].

HIPOTEZY BADAWCZE

Analiza strategicznego znaczenia ropy naftowej jako jednego z podstawowych surowców irańskiej gospodarki i czynnika regulującego w dużym stopniu stosunki międzynarodowe musi zostać dopełniona o dogłębną analizę ropy naftowej jako symbolu niezależności Iranu i jego walki o niezawisłość i ochronę dobra narodowego. Połączenie tych dwóch perspektyw jest konieczne, dlatego że sfera ekonomiczna podlega regulacjom ze strony systemu politycznego i społecznego. Jeśli ujmiemy Islamską Republikę Iranu jako zbiór trzech wzajemnie powiązanych ze sobą i współzależnych systemów: politycznego, społecznego i ekonomicznego, z których każdy pełni określone funkcje, to sfera symboliczna okaże się być najbardziej aktywna właśnie w obszarze kontaktów i więzi społecznych. System polityczny oddziałuje na społeczeństwo za pomocą symboli, które mogą zostać odkodowane nieświadomie, lecz zgodnie z założeniami decydentów politycznych. W tym wypadku ropa naftowa stanie się nie surowcem energetycznym, który można sprzedać lub kupić, lecz symbolem walki o niezawisłość Iranu.

Perspektywa historyczna pokazuje, że Irańczycy wiele razy w ciągu ostatnich wieków jednoczyli się wokół wydarzeń, które postrzegali jako symbol grabieżczej polityki obcych mocarstw wobec własnej ojczyzny.

CYBERNETYCZNY MODEL SYSTEMU AUTONOMICZNEGO

W namyśle nad strategicznym i symbolicznym znaczeniem ropy naftowej prezentujemy podejście systemowe z dwóch względów: embarga na irańską ropę miały znaczenie nie tylko dla gospodarki kraju, lecz także wpłynęły na świadomość Irańczyków i reaktywowanie resentymentów wobec szeroko rozumianego Zachodu, postrzeganego jako ciemiężca od początków wieku XIX. Znaczenia owych resentymentów nie można nie doceniać w świetle potencjalnych ruchów oddolnych, które ostatecznie mogą doprowadzić do umocnienia bądź obalenia reżimu ajatollahów.

Cybernetyczny model systemu autonomicznego wypracowany przez Mariana Mazura [1966: 47–59] pozwala zaobserwować współzależność obszaru danych wymiernych, np. zysków czy strat w sprzedaży ropy naftowej, i jakości niewymiernych: symboli i wzbudzanych przez nie emocji, które sprawiają, że Irańczycy reagują niezgodnie z przewidywaniami międzynarodowych ekspertów i analityków sytuacji ekonomicznej.

W metodzie cybernetycznej nacisk jest położony na aspekt funkcjonalny, dlatego uznajmy ją za cenne uzupełnienie wypracowanych wcześniej ujęć systemowych w naukach społecznych [Sztumski 1955; Parsons 1972; Luhmann 2012; Wiener 1971; Kirschenmann 1970]. System autonomiczny w ujęciu Mariana Mazura charakteryzuje się dwiema podstawowymi właściwościami: posiada zdolność do samosterowania i zawiera w sobie narzędzia oraz mechanizmy zapobiegające utracie tej zdolności. Składa się on z kilku wzajemnie ze sobą sprzężonych elementów, tzw. modułów, z których każdy posiada określone funkcje determinujące jego właściwości. Granice systemu stanowią z jednej strony receptor pobierający z otoczenia informację i alimentator służący do pobierania energii, z drugiej zaś – efektor, który jest organem wywierania wpływu na otoczenie. Wewnętrzne moduły systemu stanowią: korelator, homeostat – nazwa przejęta od W.R. Ashby'ego [1963: 83–84] oraz akumulator. Korelator służy do przechowywania i przetwarzania informacji. Podstawową funkcją homeostatu jest utrzymanie równowagi systemu, stąd będzie on przeciwdziałał nadmiernemu przepływowi informacji w systemie. Jego zadaniem jest optymalizacja działań systemu, tj. zachowanie *status quo* przy jak najmniejszym zużyciu energii. Za gromadzenie i dostarczanie energii do systemu odpowiada akumulator. Korelator i akumulator odpowiadają za gromadzenie zasobów potrzebnych do funkcjonowania systemu, jednak to homeostat jest odpowiedzialny za optymalną funkcjonalność układu. Jego zadaniem jest reagowanie na zmiany w otoczeniu systemu na podstawie informacji uzyskanej z korelatora oraz energii otrzymanej z akumulatora.

A zatem ropa naftowa jest częścią akumulatora jako surowiec energetyczny, który stanowi przedmiot handlu, a wpływy ze sprzedaży zasilają cały system. W przypadku gdy ograniczenie praw Iranu do dysponowania tym surowcem zostanie odczytane jako próba manipulacji ze strony obcych państw czy zawłaszczenie dobra narodowego, ropa naftowa staje się symbolem aktywowanym w korelatorze – w przemówieniach prominentnych postaci irańskiej sceny politycznej jest ona kluczem do

budzenia resentymentów. W obydwu przypadkach zasoby korelatora i akumulatora są wykorzystywane przez homeostat – czyli irański rząd – do utrzymania *status quo* systemu politycznego.

MIĘDZY GOSPODARKĄ, POLITYKĄ A KULTURĄ. ISLAMSKA REPUBLIKA IRANU WOBEC SANKCJI

Jak wspomnieliśmy wyżej, IRI od momentu swojego powstania jest przedmiotem różnego rodzaju sankcji, nakładanych zarówno przez pojedyncze kraje, jak i organizacje międzynarodowe. Jak zauważyła Nina Mamedowa, chociaż pogorszyły one sytuację gospodarczą Iranu, nie przyniosły jednak oczekiwanych skutków [Мамедова 2011: 56].

Sankcje wprowadzone w 2010 roku miały masowy charakter zarówno ze względu na zasięg obszarów, które obejmowały, jak i z uwagi na liczbę krajów, które przyłączyły się do bojkotu Iranu jako partnera gospodarczego. Miały one wpływ na zmianę układu sił politycznych w kraju: zachwiały dotychczasową równowagę systemu społeczno-politycznego, ponieważ największy wpływ wywarły na najbiedniejsze warstwy społeczne, które w bardzo dużym stopniu były uzależnione od socjalnej pomocy państwa. Ubożejące państwo nie zdołało wypełnić swoich obietnic. Podważenie społecznego zaufania do rządu było jednym z celów państw wprowadzających sankcje. Jak pisze Mamedowa: „Chociaż oficjalnie głoszonym celem wprowadzenia sankcji przeciwko Iranowi jest próba zapobieżenia możliwościom stworzenie broni atomowej przez Iran; celem prawdziwym inicjatorów rezolucji o sankcjach Rady Bezpieczeństwa ONZ była zmiana politycznego reżymu w Iranie na bardziej sprzyjający Zachodowi. Liczono na to, że, ponieważ między różnymi frakcjami władzy i siłami politycznymi w Iranie istnieją sprzeczności odnośnie polityki wewnętrznej i zewnętrznej, sankcje spowodują wybuch, co umożliwi przejęcie władzy przez bardziej sprzyjające Zachodowi siły" [Мамедова 2011: 58].

Owe nadzieje okazały się płonne i po raz kolejny rachuby Zachodu zawiodły wskutek nieznajomości specyfiki kulturowej Iranu i jego historycznej przeszłości, w której opozycyjne wobec siebie siły jednoczyły się w obliczu wyzysku ze strony obcych państw – tak jak miało to miejsce w przypadku nacjonalizacji ropy naftowej z inicjatywy Mohammada Mosaddeqa, czy wcześniej – w proteście tytoniowym z 1892 roku. Nawet Mir Hosejn Musawi i Mehdi Karrubi – liderzy radykalnej opozycji, Ruchu Zielonych [Hashemi 2014: 191–222], który pojawił się w Iranie na fali protestów wobec rezultatów wyborów w 2009 roku i objęciu urzędu prezydenta przez Mahmuda Ahmadineżada – w 2010 roku zdecydowanie opowiedzieli się przeciwko działaniom Zachodu wobec Iranu.

Już pod koniec lipca 2010 roku Ali Haszemi Rafsandżani nazwał wprowadzenie sankcji elementem nowej agresywnej taktyki, którą stosują wrogowie IRI [Кожанов 2012: 41]. W roku 2011 nastąpiło zaostrzenie sankcji, a fakt ten został przez Irań-

czyków odczytany jako wojna z Iranem. W orędziu noworocznym wygłoszonym 21 marca 2011 roku duchowny przywódca IRI rahbar Ali Chamenei ogłosił nadchodzący rok 1390 (2011/2012) oraz czwarte dziesięciolecie istnienia IRI „dekadą postępu i sprawiedliwości" oraz „gospodarczego *dżihadu*". „Sankcje wprowadzone przez wrogów irańskiego narodu przeciwko Iranowi były obliczone na zahamowanie naszego rozwoju, osłabienie tempa wzrostu. Kluczowym problemem kraju jest gospodarka. Właśnie dlatego nazywam nadchodzący rok rokiem »gospodarczego *dżihadu*« i oczekuję, że zarówno rząd, jak i naród irański podwoją swoje wysiłki na polu gospodarki, tak jak wymaga tego *dżihad*" [*Chabar gozari-je*… 2011].

Warto podkreślić fakt, że słowa te wypowiedziała osoba duchowna, zajmująca wysokie stanowisko, dlatego z całą pewnością mogą one zostać potraktowane jako fatwa – religijne orzeczenie, stwierdzające zgodność podejmowanych działań z zasadami religii i stanowiące wezwanie do wypełnienia religijnego obowiązku. Tendencja do odczytywania problemów ekonomicznych przez pryzmat ram interpretacyjnych, dyktowanych symboliką religijną, okazała się stosunkowo stała: w 2012 roku nastąpiło zaostrzenie sankcji – tym razem obejmowały one jeszcze gaz. Odpowiedzią Iranu na te działania było odnowienie „gospodarczego *dżihadu*" 21 marca 2012 roku [Мамедова 2012: 16].

Pomimo rozwoju kultury politycznej irańskiego społeczeństwa w ciągu ostatnich lat najniższe warstwy pozostają zwolennikami tradycyjnych wartości i uzależniają swoje poparcie dla rządu od gwarancji minimum socjalnego. W ich hierarchii wartości walka o swobody demokratyczne zajmuje bardzo odległe miejsce. Przywódcy IRI mają tego świadomość, dlatego w sytuacji kryzysu spowodowanego sankcjami podejmowane działania były nakierowane na zaspokojenie podstawowych potrzeb ubogiej części społeczeństwa oraz warstwy średniej – kupców bazarowych. Wydaje się, że bazar nadal, jak wielokrotnie wcześniej w historii Iranu, ma ogromy wpływ na sterowanie społecznymi nastrojami.

Obok resentymentu wywołanego przeciwstawieniem dwóch pojęć symbolicznych: *zolm* – poczucie krzywdy, bycia wykorzystywanym i tłamszonym, oraz *adalat* – sprawiedliwości i dobrobytu, do którego dążenie jest obowiązkiem religijnym, aktywizacji uległ też drugi wzór myślowy, oparty na przeciwstawieniu Iranu Zachodowi. W sytuacji gdy sankcje potęgują kryzys gospodarczy i wpływają na pogorszenie poziomu życia Irańczyków, mieszkańcy IRI raczej obwinią o ten stan rzeczy państwa zachodnie, niż skierują pretensje do własnego rządu. Nikołaj Kożanow zauważył: „W tej sytuacji nie należy liczyć (przynajmniej w najbliższej perspektywie) na to, że Irańczycy obwinią własny rząd za prowokowanie nałożenia sankcji. Wprost przeciwnie, należy się spodziewać burzliwego wybuchu antyzachodnich nastrojów" [Кожанов 2012: 40].

STOSUNKI ROSYJSKO-IRAŃSKIE NA TLE SANKCJI GOSPODARCZYCH PRZECIWKO IRI W 2010 I 2015 ROKU. PRÓBA PORÓWNANIA

Antyzachodnia postawa w obliczu wewnętrznych problemów natury polityczno-społecznej cechuje też rosyjskie społeczeństwo i rząd. Być może ten właśnie czynnik natury emocjonalnej, nie racjonalnej, zbliża do siebie Rosję i Iran w czasach kryzysu o charakterze międzynarodowym. Nie występując otwarcie przeciwko decyzjom Rady Bezpieczeństwa ONZ, Rosja starała się utrzymywać z Iranem stosunki dobrosąsiedzkie, oparte na deklaracjach chęci współpracy. Wzajemne relacje cechuje ambiwalencja, wynikająca z trudnej wspólnej przeszłości historycznej: wojny rosyjsko-irańskie na początku XIX wieku, uczynienie terytorium Iranu areną „wielkiej gry" między Rosją a Wielką Brytanią, naruszenie neutralności terytorialnej podczas I wojny światowej, popieranie przez ZSRR separatystycznych dążeń mieszkańców północnych obszarów Iranu – wszystko to sprawiło, że Irańczycy z dużą dozą nieufności spoglądają na swojego północnego sąsiada. Zarazem jednak chętniej podejmują gospodarczą współpracę z nim niż ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki czy krajami Unii Europejskiej.

W roku 2010 Iran pozostawał strategicznym partnerem Federacji Rosyjskiej. Jego terytorium postrzegano jako rynek zbytu dla nowych technologii, zaś rosyjscy eksperci w nałożonych sankcjach upatrywali dla Rosji szansę na zacieśnienie więzi handlowych. Michał Delagin pisał wprost: „Praktycznie jedynym rynkiem odpowiadającym naszym potrzebom jest współczesny Iran – wystarczy wspomnieć, że eksploatację samolotów typu Tu-154 zakończył on dopiero w tym roku. Ponadto, strategia jego gospodarczej izolacji, stosowana przez kraje rozwinięte przy milczącej zgodzie Chin, tylko wzmaga jego zainteresowanie współpracą z Rosją" [Делягин 2010: 28].

IRI stanowiła chłonny rynek dla technologii średniozaawansowanych, którymi rynki zachodnie już nie były zainteresowane. Jednak oprócz czynnika ekonomicznego istotną rolę odgrywały również kwestie polityczny. Dążąc do zacieśnienia współpracy z Iranem, Rosja pragnęła jednocześnie pozostawać w dobrych stosunkach z Zachodem i nie występować wprost przeciwko sankcjom. „Aktywowanie współpracy z Iranem może wywołać napięcie w stosunkach z wieloma rozwiniętymi krajami; jednak nie będzie ono miało bezpośredniego związku ze szkodą natury ekonomicznej i dlatego będzie w pełni do przyjęcia nawet dla współczesnej rosyjskiej »elity«" [Делягин 2010: 28].

Z planów współpracy gospodarczej Rosji z Iranem wykluczono te obszary wysoko rozwiniętej technologii, które już stały się przedmiotem handlu z Zachodem. W kwestii technologii dotyczącej wydobycia i przetworzenia ropy naftowej, agrotechnologii, technik uzdatniania wody i bioinżynierii „Iran w pełni przystaje do posiadanych przez Rosję technologii" – twierdzili eksperci [Делягин 2010: 28]. Współpraca z Iranem rysowała się jako perspektywiczna również w strategii długoterminowej i była postrzegana jako istotny element modernizacji rosyjskiej gospodarki. Można wysnuć wniosek, że Iran miał być nie tylko rynkiem zbytu nowych technologii, które

przyniosą Federacji Rosyjskiej realny dochód, lecz także eksporterem technologii niepotrzebnych Rosji i uznanych przez nią za przestarzałe. Współpracę planowano jako bilateralną: „Iran można rozpatrywać nie tylko jako perspektywiczny rynek zbytu dla rosyjskiej produkcji, lecz także jako samodzielny czynnik technologicznego rozwoju w naszym kraju" [Делягин 2010: 28].

W roku 2011 Rosyjska Federacja udzieliła Iranowi nieformalnego wsparcia w obliczu sankcji. Na podstawie stwierdzenia, że sytuacja dotycząca rzekomego wzbogacania uranu i idących w ślad za nim działań represyjno-prewencyjnych w postaci embarga na irańskie surowce była przedstawiana w zachodnich mediach jednostronnie – wyłącznie z pozycji Zachodu – rosyjskie media dały prawo wypowiedzi irańskiemu przedstawicielowi w MAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej) Alemu Soltaniemu. W styczniu 2011 roku wypowiedzi Soltaniego pojawiły się na stronach agencji informacyjnych: RIA Nowosti, Interfaks, Echo Moskwy i Kommersant [Рюриков 2010: 8]. Redaktor naczelny informacyjno-analitycznego pisma „Współczesny Iran", Dymitr Rurykow, w artykule pod znamiennym tytułem *Zostawcie Iran w spokoju* przytoczył fragmenty wywiadu z irańskim przedstawicielem, kładąc nacisk na dwa fakty: irańska strona w rozmowach wykazywała dobrą wolę i chęć pójścia na kompromis, natomiast MAEA przekroczyła swoje uprawnienia: „35 lat pracuję w MAEA jako dyplomata i uczony i nigdy nie przypuszczałem, że w takiej organizacji jak Agencja pojawi się problem zaufania. […] zewnętrzne naciski na działania agencji są zbyt duże. Taka sytuacja wzbudziła u strony irańskiej myśl, że oto MAEA traci kredyt zaufania i potrzebuje zmian instytucjonalnych" [Рюриков 2010: 9].

Rosyjskie nastroje i stosunek do Iranu uległy zmianie po podpisaniu porozumienia w Wiedniu w lipcu 2015 roku. W rosyjskiej prasie pojawiły się głosy twierdzące, że „Teheran wybiera Zachód", „współpraca z Rosją zostanie zarzucona", „irańska ropa i gaz zaleją rynek energetyczny, wymierzając tym samym kolejny cios w rodzimą gospodarkę" [Панкратенко 2015: 44]. Ochłodzenie stosunków z Rosją na rzecz zacieśnienia więzi z Zachodem było głównym zarzutem stawianym Iranowi. Równocześnie z tymi głosami rozbrzmiewały opinie bardziej pragmatyczne i wyważone; współpracownik Moskiewskiego Centrum Carnegi stwierdził, że „Rosja i Iran będą kontynuowały ten kurs, który obrały jeszcze przed okresem sankcji. W listopadzie 2014 roku Rosja i Iran podpisały ambitne porozumienie o współpracy w obszarze energii atomowej, w którym była mowa o budowie dodatkowych reaktorów atomowych, szkoleniu specjalistów i wzajemnej pomocy technologicznej. Jeszcze przed zniesieniem sankcji prezydent FR, Władimir Putin, podjął decyzję o wysłaniu do Teheranu C-300" [Мельникова 2015: 21].

Jak wspomniano powyżej, embargo na irańską ropę naftową oraz odłączenie Iranu od międzynarodowego systemu bankowego SWIFT, chociaż znacznie ograniczyły obecność Iranu na rynkach światowych, nie zdołały doprowadzić do jego pełnej izolacji. IRI nawiązała wówczas ożywioną współpracę z Chinami, Indiami i Koreą Południową. Podobnie zawarte w Wiedniu porozumienie nie zmieniło i nie zmieni sytuacji w Iranie i na świecie w tak znaczący sposób, jak przedstawiały to

media wkrótce po zakończeniu rozmów [Панкратенко 2015: 40]. Nawet jeśli wydobycie ropy naftowej wzrośnie tak bardzo, jak szacują analitycy, to stanie się to dopiero w roku 2020, a i to pod warunkiem że postanowienia Porozumienia wejdą w życie [Панкратенко 2015: 41].

Nie znaczy to, że Moskwa nie zdaje sobie sprawy z faktu, że po zdjęciu embarga i zniesieniu sankcji Iran urasta do rangi jej potężnego rywala. Iran stopniowo będzie coraz wyraźniej zaznaczał swoją obecność na arenie międzynarodowej, dążąc do odzyskania prestiżu państwa skłonnego i zdolnego do współpracy z Zachodem – tu można mieć nadzieję na kontynuowanie polityki Mohammada Chatamiego, przynajmniej w sferze retoryki przemówień i deklaracji. Ponadto Iran może się stać głównym rywalem Rosji, gdy chodzi o dostawy ropy i gazu na rynki światowe.

ZAKOŃCZENIE

Ropa naftowa odgrywa ogromną rolę w gospodarce Iranu. Po zwycięstwie rewolucji islamskiej wpływała na ceny paliw na rynkach światowych. Od roku 1979 głównym antagonistą IRI są Stany Zjednoczone Ameryki, które starają się ograniczyć potencjał rozwojowy IRI, by zapobiec wzrostowi jej potęgi militarnej, a zwłaszcza – rozwijaniu irańskiego programu atomowego. Stany Zjednoczone Ameryki, a w ślad za nimi pozostałe państwa NATO wykorzystywały sankcje jako instrument hamowania i kontrolowania irańskiego programu zbrojeń. Grigorij Starczenkow podkreślił rozmiar ograniczeń nakładanych na Iran, określając je mianem „gospodarczej blokady": „Sankcje, które Stany Zjednoczone Ameryki stosowały wobec Iranu, stopniowo były podchwytywane przez sojuszników w bloku NATO i w ciągu ostatniego dziesięciolecia przybrały charakter masowy, na podobieństwo blokady gospodarczej" [Старченков 2012: 98].

Pod względem złóż ropy Iran wyprzedza inne kraje regionu, zaś dochód z eksportu stanowi dwie trzecie budżetu państwa [Старченков 2012: 98]. W ciągu ostatnich kilku lat Stany Zjednoczone Ameryki straciły część swoich wpływów w regionie, stwarzając tym samym dla szyickiego Iranu dogodną okazję do zajęcia pozycji lidera świata muzułmańskiego.

IRI w swoich dążeniach do zajęcia pozycji mocarstwa regionalnego, które poczuwa się do misji religijnej rozszerzenia szyickiego islamu na całą muzułmańską ummę, bez względu na granice państw będzie wykorzystywać swoje surowce energetyczne, by przeciwstawiać się zarówno wpływom USA i Europy Zachodniej, jak i Rosji. Polityczny establishment nie zawaha się sięgnąć po hasła o ucisku i przemocy, nie będzie też miał oporów przed wykorzystaniem resentymentów w celu realizacji podstawowego celu istnienia IRI – a jest nim cel o charakterze religijnym, chociaż osiągany za pomocą pragmatycznych rozwiązań.

Irańska ropa naftowa posiada bez wątpienia znaczenie strategiczne jako surowiec niezwykle pożądany na rynkach światowych, często jako element gry strategicznej

przeciwko wpływom Rosji na politykę globalną. Dla Irańczyków jednak ropa naftowa posiada również znaczenie symboliczne.

Reasumując, sprowadzenie znaczenia ropy naftowej jedynie do ceny za baryłkę na rynkach światowych prowadzi do zubożenia wniosków na temat roli Iranu, a zwłaszcza potencjału społeczeństwa irańskiego w oporze wobec ingerencji obcych państw w politykę wewnętrzną.

BIBLIOGRAFIA

Abassy, M. 2010. *Irańska inteligencja w XIX wieku i Rewolucja Konstytucyjna (1905–1911)*, Wydawnictwo UJ, Kraków.

Ashby, W.R. 1963. *An Introduction to Cybernetics*, John Wiley & Sons Inc., New York.

Chabar gozari-je mehr-e rachbar-e iran (przemówienie noworoczne prezydenta Iranu), www.mehrnews.com.21.03.2011.abna.ir/data.asp (dostęp: 17.04.2015).

Делягин, М. 2010. *Иран останется стратегическим партнером России*, [w:] *Информационно--аналитыческий журнал „Современный Иран"*, № 1, http://siran.ru/data/si01.pdf (dostęp: 17.04.2015).

Elwell-Sutton, L.P. 1955. *Persian Oil. A Study in Power Politics*, University Michigan.

Hashemi, N. 2014. *Renegotiating Iran's Post-Revolutionary Social Contract: the Green Movement and the Struggle for Democracy in the Islamic Republic*, [w:] *Beyond the Arab Spring. The Evolving Ruling Bargain in the Middle East*, M. Kamrava (red.), Oxford.

Kirschenmann, P.P. 1970. *Information and Reflection*, [w:] *Sovietica. Monographs of the Institute of East European Studies*, T.J. Blakeley (tłum.), New York.

Кожанов, Н.А. 2012. О влиянии экономических санкций на внутрипо литическу юситуацию в Иране, [w:] *Санкции и их влияние на Иран*, Н.М. Мамедова (red.), Москва.

Лаптев, В.А. 2012. *Международно-правовые основы санкционного режима и проблема легитимно сти односторонних санкций в отношени и Ирана*, [w:] *Санкции и их влияние на Иран*, Н.М. Мамедова (red.), Москва.

Luhmann, N. 2012. *Systemy społeczne. Zarys ogólnej teorii*, M. Kaczmarczyk (tłum.), Nomos, Kraków.

Мамедова, Н.М. 2011. *Санкции против Ирана – расчеты и просчеты*, [w:] Р. Сафаров (red.), *Информационно-аналитыческий журнал „Современный Иран"*, № 2, http://siran.ru/data/si02.pdf (dostęp: 03.04.2016).

Мамедова, Н.М. 2012. *Санкционный режим в отношении Исламской Республики Иран и его влияние на ситуацию в стране*, [w:] *Санкции и их влияние на Иран*, Н.М. Мамедова (red.), Москва.

Мельникова, К. 2015. *После санкций. Что сулит России снятие торговых ограничений с Ирана*, [w:] *Информационно-аналитыческий журнал „Современный Иран"*, № 46, http://siran.ru/data/si46.pdf (dostęp: 17.04.2016).

Mazur, M. 1966. *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Панкратенко, И. 2015. *Иранская нефть и газ после Венского соглашения*, [w:] *Информационно--аналитыческий журнал „Современный Иран"*, № 46, http://siran.ru/data/si46.pdf (dostęp: 17.04.2016).

Старченков, Г.И. 2012. *Нефтяная политика ИРИ в годы санкций*, [w:] *Санкции и их влияние на Иран*, Н.М. Мамедова (red.), Москва.

Sztumski, J. 1995. *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice.

Parsons, T. 1972. *Szkice z teorii myśli socjologicznej*, A. Bentkowska (tłum.), Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Рюриков, Д. 2010. *Оставьте Иран в покое*, [w:] *Информационно-аналитыческий журнал „Современный Иран"* 2010, № 2, http://siran.ru/data/si01.pdf (dostęp: 17.04.2015).

Wiener, P.P. 1971. *Cybernetyka czyli komunikacja i sterowanie w zwierzęciu i maszynie*, J. Mieścicki (tłum.), Wydawnictwo PWN, Warszawa.

IRANIAN OIL. ITS STRATEGIC SIGNIFICANCE AND SYMBOLIC MEANING

Abstract: The analysis of strategic significance of the Iranian oil needs to be supplemented with the profound research in the area of its symbolic meaning. Combining those two approaches is necessary regarding the fact that economy is interrelated with the condition of the political system. If the Islamic Republic of Iran is viewed as a set of three interdependent systems: a political, a social and an economic one with specific function for each of them, then the symbolic area turns out to be most active in the field of social bounds and contacts. The political system imposes pressure on the society by an application of symbols. In such a case the Iranian oil becomes not fuel, which can be sold or bought, but a symbol of struggle for political and cultural independence.

Keywords: Iran, oil, sanctions, culture, protest

BIOGRAM

Małgorzata Abassy, dr hab. w dziedzinie nauk humanistycznych, kulturoznawca i literaturoznawca, prof. UJ. Kierownik Zakładu Nowożytnej Kultury Rosyjskiej i Teorii Systemów Kulturowych w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ. Zajmuje się stosunkami polsko-rosyjskimi oraz rosyjsko-polskimi w ujęciu systemowym, przez pryzmat mentalności, języka jako nośnika tożsamości oraz teorii komunikacji. Bada teksty literackie jako nośniki treści kulturowych w kulturach literaturocentrycznych. Autorka czterech monografii: *Russian Mason on the Paths of his Native Culture. The Case Study of Nicolas Novikov* (2014), *Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej* (2013), *Irańska inteligencja w XIX wieku i Rewolucja Konstytucyjna (1905–1911)* (2010), *Inteligencja a kultura. O problemach samoidentyfikacji dziewiętnastowiecznej inteligencji rosyjskiej* (2008). Członek Societas Iranologica Europea, Komisji Kultury Słowian Polskiej Akademii Nauk oraz Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego. Kontakt e-mail: malgorzata.abassy@uj.edu.pl